

Bijlage Actief burgerschap en burgerparticipatie

Met de ingrijpende veranderingen in de verzorgingsstaat doen overheden in toenemende mate een beroep op burgerkracht: het vermogen van burgers om op eigen initiatief – zo nodig met hulp van overheid, instellingen en ondernemingen – zelf sociale en maatschappelijke problemen aan te pakken. Actief burgerschap behelst het (leren) deelnemen aan het maatschappelijk leven en het vormgeven van de gemeenschappelijke leefomgeving in wisselwerking met medeburgers, organisaties en overheden.

Een succesvolle uitoefening van actief burgerschap vereist van burgers dat ze competenties ontwikkelen om die verantwoordelijkheid te kunnen nemen en dragen. Daarnaast vereist het van instituties dat zij burgers daartoe uitnodigen, ondersteunen en toerusten.

Burgerinitiatieven nieuwe stijl

Burgerinitiatieven kunnen uiteenlopende vormen aannemen: van traditionele vormen van mantelzorg en vrijwilligerswerk binnen verenigingen en zelforganisaties tot coöperaties van burgers die zelf hun eigen energie opwekken, een voedselbank runnen, een buurthuis beheren of een broodfonds voor zzp'ers starten. Kenmerkend voor veel nieuwe vormen van burgerinitiatief is het streven naar *directe* solidariteit en betrokkenheid – in tegenstelling tot de 'indirecte solidariteit' zoals we die via anonieme verzekeringen, banken en andere voorzieningen van onze verzorgingsstaat zijn georganiseerd. Een ander onderscheid met traditionelere vormen van burgerparticipatie is dat veel nieuwe initiatieven gemotiveerd zijn door een lokaal en praktisch engagement. Politieke en ideologische drijfveren zijn niet afwezig, maar komen tot uitdrukking in concrete pogingen om de eigen straat of buurt leefbaarder te maken en iets te betekenen voor medeburgers. Dergelijke motieven worden wel beschreven als voortkomend uit praktisch idealisme, een 'doe-het-samen-zelf'-mentaliteit, samenredzaamheid, een zorgsurplus of een altruïstisch overschot.

Lichte gemeenschappen met zwakke verbindingen

Een laatste kenmerk van nieuwe burgerinitiatieven is dat zij vaak gedragen worden door zogenaamde 'lichte gemeenschappen'. Met deze term duiden de sociologen Jan Willem Duyvendak en Menno Hurenkamp op sociale verbanden die niet bijeengehouden worden door sterke gemeenschapsbanden, sociale controle en verwantschappen voor het leven, maar door zwakkere, flexibele verbintenissen en onderlinge vertrouwde met verschillen. Volgens hedendaagse stadssociologen zijn het juist deze 'zwakke bindingen' die het sociale weefsel van stadswijken versterken, zonder nieuwe vormen van sociale controle en uitsluiting te bevorderen. Toch zijn ook lichte gemeenschappen niet zonder problemen. Lichte gemeenschappen zijn selectief, zo geeft Jan Willem Duyvendak aan; als mensen vrij zijn in hun keuze, kiezen ze eerder voor sociale activiteiten met mensen die op hen lijken; mensen met dezelfde achtergrond en belangstelling. Daardoor zijn lichte gemeenschappen homogener van samenstelling dan de verzuilde gemeenschappen van weleer; binnen een levensbeschouwelijke zuil waren zowel arbeiders als academici vertegenwoordigd, en namen zowel conservatief als progressief ingestelde leden deel. De vorming van lichte gemeenschappen lijkt daarentegen segregatie langs sociaaleconomische, culturele en etnische scheidslijnen in de hand te werken.

Herkomst fenomeen Burgerschap

Als fenomeen is burgerschap uiteraard van veel oudere datum dan de recente oproep tot burgerkracht. Vaak wordt de 'geboorte' van burgerschap toegeschreven aan de antieke Griekse stadsstaat, (de polis), waar mannelijke stedelingen van een zekere leeftijd en stand als 'vrije en gelijke burgers' op het stadsplein (de agora) bijeenkwamen om publieke aangelegenheden met elkaar te bespreken. Een tweede bloeiperiode van burgerschap wordt doorgaans gesitueerd in de het oude Romeinse Rijk, toen de denkers van de Stoa de Griekse ideeën en praktijken van de polis verbonden met de belangen van hun wereldrijk en republiek. In het Romeinse Forum en andere burgerpraktijken lagen wetgeving, burgerrechten, (militaire) strijd en een deugdelijk leven in het verlengde van elkaar.

In de vroegmoderne tijd krijgt burgerschap volgens filosoof Lolle Nauta twee gezichten, die hij wel aanduidt als de *citoyen* en *bourgeois*. Waar de eerstgenoemde burger zich voornamelijk als

onderhandelende koopman manifesteert op de markt, vindt de bourgeois zijn habitat in de republiek. Burgerschap krijgt daarmee zowel een economische als een politieke betekenis. Beide dimensies komen tot uitdrukking in de burgerlijke vrijheden zoals die worden vastgelegd in de Amerikaanse en Europese grondwetten aan het einde van de achttiende eeuw. Processen van staatsvorming vragen dan om een meer vastomlijnd staatsburgerschap, waarin vrijheidsrechten en burgerplichten tegenover die van de staat worden afgebakend: het recht op eigendom, de vrijheid van godsdienst, vergadering en meningsuiting. Deze civiele rechten geven uitdrukking aan het vrijheidsstreven van de Verlichting: volgens Immanuel Kant bevrijden autonome burgers zich uit hun 'aan zichzelf verschuldigde onmondigheid' door zich vrij te maken van de aanspraken van gemeenschap, kerk en staat.

In de negentiende eeuw worden de civiele rechten aangevuld met politieke rechten: het kiesrecht, stemrecht en recht op medezeggenschap in democratische aangelegenheden – aanvankelijk alleen weggelegd voor mannelijke burgers boven een zekere stand, later uitgebreid naar vrouwen en lagere standen. Met de strijd van de arbeidersbeweging en andere sociale bewegingen voor een stevige aanpak van 'de sociale kwestie' (verarming van het proletariaat en verloedering van steden), en de opbouw van de westerse verzorgingsstaten in de loop van de twintigste eeuw, worden ook sociale rechten toegevoegd. Daarmee komt de uitbouw van burgerrechten volgens de Britse socioloog T.H. Marshall tot een voorlopig eindpunt. Bij sociale rechten valt te denken aan het recht op hulp, bijstand en ondersteuning in het geval van ouderdom, ziekte en ongeluk. Deze rechten kunnen als voorwaardelijk worden beschouwd; burgers kunnen alleen gebruik maken van hun civiele en politieke rechten als zekere bestaanszekerheden gewaarborgd zijn.

Visies op burgerschap

Volgens hedendaagse denkers dienen we het proces van uitbreidende burgerrechten aan te vullen met de toekenning van culturele rechten in de laatste decennia van de twintigste eeuw. In multiculturele en multi-etnische samenlevingen maken burgers aanspraak op het recht om hun eigen culturele leven publiekelijk tot uitdrukking te brengen en daarin door overheden erkend te worden.

Maar burgerschap behelst meer dan een rechtspositie. Het verwijst vooral ook naar participatie in de civil society, naar de publieke verantwoordelijkheden die daarmee gepaard gaan en de identificatie met een gemeenschappelijk gebied. Met dat laatste wordt een gebied bedoeld waar burgers zich kunnen identificeren met waarden die als gemeenschappelijk worden ervaren. De schaal van zo'n identificatiegebied kan uiteenlopen van straat- en buurtburgerschap tot Europees en wereldburgerschap. Welke nadruk men geeft aan individuele dan wel collectieve waarden hangt mede af van de visie op burgerschap die men aanhangt.

Drie benaderingen

Tegenwoordig worden visies op burgerschap grofweg onderverdeeld in drie benaderingen: een liberale, een communitaristische en een neorepublikeinse benadering van burgerschap. Liberale denkers verdedigen de vrijheden en verantwoordelijkheden van individuele burger tegenover de machtsaanspraken van de staat. Deze individualistische benadering doet volgens communitaristen te weinig recht aan de relaties, groeps-, familie- en gemeenschapsverbanden waarin burgers leven en erkend dienen te worden. Tegen die achtergrond vragen zij aandacht voor groeps- en gemeenschapsrechten, -verantwoordelijkheden en identificatie met een levensbeschouwing of andere 'conceptie van het goede leven'. De overheid moet in de ogen van communitaristen niet alleen rechtvaardigheid nastreven maar ook het goede leven bevorderen. Neorepublikeinse denkers hekelen de instrumentele benadering van burgerschap zoals die door liberalen en communitaristen naar hun idee wordt gehuldigd. Zij benadrukken dat burgerschap meer behelst dan een middel om individuele of gemeenschapsbelangen te behartigen. Een civil society biedt een vrijplaats aan mensen van alle rangen, standen en levensbeschouwingen om in onderlinge verscheidenheid te zoeken naar gemeenschappelijke doelen. Niet in hun priveleven, maar in de publieke arena realiseren burgers daarmee hun ultieme levensdoelen. Politiek debat en strijd zijn volgens neorepublikeinen geen noodzakelijk kwaad, maar intrinsiek waardevol en productief omwille van de uitwisseling van meningen tussen uiteenlopende mensen als vrije en gelijke burgers.

De oproep tot actief burgerschap is sterk gevoed door een (neo)republikeinse agenda. Toch stellen neorepublikeinse denkers zich kritisch op tegenover de instrumentele benadering van actief burgerschap als verlengstuk van overheidsbeleid. Een appel op burgerschap wordt van

overheidswege vaak instrumenteel ingezet om maatschappelijke problemen aan te pakken, met name op het terrein van sociale cohesie, veiligheid, vermeend asociaal gedrag, sociale uitsluiting en de kloof tussen burgers en bestuur. Mondige burgers zijn volgens neorepublikeinen geen brave burgers die zich als pion vooruit laten schuiven, maar vormen tegenkrachten waar een democratische samenleving het van moet hebben. In zo'n samenleving dienen volgens hen niet alleen de stemmen van deskundigen, bestuurders en politiek leiders gehoord te worden, maar ook de stemmen van buitengesloten groepen, minderheden en kwetsbare burgers.

Zelforganisatie

Met de ingrijpende veranderingen in de verzorgingsstaat, een terugtrekkende overheid in tijden van economische recessie en de gelijktijdige processen van beleidsdecentralisatie en bestuurlijke schaalvergroting wordt een steeds groter beroep gedaan op het zelforganiserend vermogen van burgers en hun netwerken. Door lokale overheden, instituties en professionals worden burgers in toenemende mate aangesproken als 'partners' en 'initiatiefnemers' bij het streven naar doelstellingen op het terrein van leefbaarheid, veiligheid, duurzaamheid en sociale cohesie. Omgekeerd realiseren steeds meer burgers zich dat zij zich voor het verwezenlijken van doelstellingen in hun leefomgeving niet zonder meer tot overheden en instituties kunnen wenden, maar zelf hun lokale netwerk zullen moeten aanspreken en mobiliseren.

Met deze ontwikkelingen zien we nieuwe allianties, nieuwe vormen van zelforganisatie en verbindingen tussen burgerinitiatieven ontstaan, mede mogelijk gemaakt door bijvoorbeeld de inzet van nieuwe (sociale) media. Zo verenigen burgers hun krachten in zogenaamde bewonersbedrijven, burgertrusts, maatschappen van zelfstandigen, privaat-publieke samenwerkingsverbanden en coöperatieve wijkondernemingen – tezamen ook wel geschaard onder de noemer sociaal ondernemerschap. In die wijken waar burgerinitiatieven uitblijven maar wel nodig worden gevonden, vervullen sociale professionals vanuit hun organisaties een activerende en ondersteunende rol.

Door verschillen in positie, belangen en waarden verloopt het samenspel tussen burgers, organisaties en overheden zelden harmonieus, maar gaat gepaard met spanningen en conflicten. Vanuit het oogpunt van sociale innovatie kunnen we dergelijke spanningen als productief beschouwen in het tot stand brengen van nieuwe relaties en verhoudingen met de omgeving die burgers beter in staat stellen om zelfregie uit te oefenen. Uit onderzoeksliteratuur is verder bekend dat nieuwe vormen van zelforganisatie vaak ontstaan in tijden van crisis, of specifiek; wanneer er structuurveranderingen in de omgeving optreden. Gangbare organisatiepatronen functioneren dan niet langer meer op dezelfde wijze in interactie met hun omgeving. De zelforganiserende principes die in tijden van rust en stabiliteit stilzweigend het gemeenschappelijke handelen coördineren, worden dan problematisch en voorwerp van discussie. Binnen lerende organisaties zullen leden vervolgens zoeken naar nieuwe principes en vormen van zelforganisatie.

Gekanteld burgerschap

In de verhouding tussen burgers, organisaties en overheden zou volgens pleitbezorgers van burgerkracht sprake (moeten) zijn van een kanteling. Burgers zouden weer 'in hun kracht' moeten worden gezet door hen ruimte te laten zelf initiatieven te nemen en, waar die uitblijven, te activeren tot burgerinitiatief. Overheden zouden de traditionele regierol op hun beurt moeten loslaten en vertrouwen op de zelforganiserende krachten die werkzaam zijn in de civil society. Welzijnsorganisaties zouden tot slot moeten transformeren van productiebedrijven in opdracht van de overheid tot facilitaire bedrijven die handelen in opdracht van de burgers.

Deze organisaties geven elk op hun eigen wijze invulling aan de acht bakens van Welzijn Nieuwe Stijl, zoals opgesteld onder leiding van de toenmalig staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport Jet Bussemakers: (1) gericht op de vraag achter de vraag, (2) gebaseerd op de eigen kracht van de burger, (3) direct er op af, (4) formeel en informeel in optimale verhouding, (5) doordachte balans van collectief en individueel, (6) integraal werken, (7) niet vrijblijvend, maar resultaatgericht, en (8) gebaseerd op ruimte voor de professional). Dat doen zij door burgers te activeren en te verbinden – met elkaar en met organisaties en netwerken die hen van dienst kunnen zijn. Daarbij maken sociaal werkers gebruik van klassieke opbouwmethodieken als de ABCD-methode (*Asset-Based Community Development*), maar ook van *Communities of Practice* en lichte interventies als *Oasis Game*. Gemeenschappelijk aan deze activeringsmethodieken is dat zij gericht zijn op het bevorderen

van actief burgerschap. Daarbij worden ook wel termen gebruikt als 'burgerkracht', 'empowerment', 'eigen kracht', 'zelfregie', 'zelfsturing', 'zelfredzaamheid', 'samenredzaamheid', 'sociale veerkracht', 'publieke vertrouwdheid' en 'sociaal kapitaal'.

Voor het evalueren van de impact van deze interventies wordt doorgaans een beroep gedaan op zogenaamde participatieladders en zelfredzaamheidsindicatoren. Steeds vaker worden betrokken burgers actief bij deze evaluatie betrokken in nieuwe vormen van 'horizontale verantwoording': organisaties verantwoorden de behaalde doelen niet langer in kwantificeerbare *output*-termen van aantallen deelnemers, bereik en frequentie – zoals gemeengoed was in de tijden van new public management in de laatste decennia van de vorige eeuw – maar in termen van maatschappelijke *outcome* of impact zoals die door betrokken burgers en organisaties wordt ervaren.

Overheden roepen organisaties op om rechtstreeks verantwoording af te leggen aan burgers. Dat zien we ook terug in de Wmo-participatieraden die elke gemeente dient in te stellen om prestatieafspraken met burgers op het terrein van maatschappelijke ondersteuning te maken en te laten controleren. Ook op beleidsterreinen als het krachtwijkenbeleid en stedelijke vernieuwing maken overheden, corporaties en maatschappelijke organisaties gebruik van interactieve beleidsvormingstrajecten en open planprocedures om burgers (mede) richting te laten geven aan revitaliseringsambities en herstructureringsplannen. Met kleine bewonersbudgetten kunnen burgerinitiatieven worden ondersteund. Het beoordelen van de aanvragen vertrouwen gemeenten vaak toe aan beoordelingscommissies die zijn samengesteld uit sleutelfiguren uit de wijk.

Voorwaarden voor burgerschap

Om burgers zich actief te laten inzetten voor de samenleving, moeten zij toegerust zijn met de competenties die hen in staat stellen om deel te nemen aan het maatschappelijk leven in de civil society. Daarnaast dienen instituties (overheden, organisaties en instellingen) burgers de gelegenheid te bieden om deel te nemen door hen te betrekken, uit te dagen, te ondersteunen en te faciliteren.

Om met het laatste te beginnen: in hun essay *Burgerkracht* (2011) laten Jos van der Lans en Nico de Boer zien dat de bestaande institutionele logica van het welzijnsbeleid contraproductief uitpakt. De regels en wetten, de onderlinge verhoudingen, de structuur van de instellingen en een bepaald type overheidsbemoediging sluiten actief burgerschap uit en leiden tot een ernstige versnippering van de aandacht, juist voor de mensen die die het hardst nodig hebben. Overheid en sociale professionals mogen burgers niet voor de voeten lopen, maar zouden volgens Van der Lans en De Boer juist ruimte moeten maken voor bottom up- burgerinitiatieven. Om die reden roepen ze iedereen op om scherper na te denken over hoe instituties en overheden zo kunnen gaan functioneren dat ze in plaats van een obstakel een katalysator worden voor de eigen kracht van burgers.

De competenties waarover burgers dienen te beschikken om als burger deel te kunnen nemen aan het maatschappelijk leven zijn volgens filosoof Lolle Nauta: het vermogen tot identificatie, het vermogen tot representatie, aanspreekbaarheid en weerbaarheid. Sandra Trienekens spreekt in dit verband van zachte burgerschapscompetenties: erkenning van verschil, respect, empathie, zorg, wederzijds vertrouwen, acceptatie van onzekerheid en reflexiviteit.

Volgens onderwijskundige Geert ten Dam en haar collega's van het Kohnstamm Instituut gaat het bij burgerschapscompetenties om kennis, attitude, vaardigheden en reflectie op de volgende terreinen:

- Democratisch handelen: het aanvaarden van en bijdragen aan een democratische samenleving;
- Maatschappelijk verantwoord handelen: medeverantwoordelijkheid nemen voor de leefgemeenschappen waartoe men behoort;
- Omgaan met conflicten: het omgaan met conflictsituaties en belangentegenstellingen waarbij de burger zelf 'partij' is;
- Omgaan met verschillen: het respectvol omgaan met sociale, culturele, religieuze en uiterlijke verschillen.

In lessen Burgerschapsvorming op scholen, bij inburgeringscursussen, en bij opbouwwerk- en activeringsmethodieken wordt methodisch gewerkt aan het realiseren van deze voorwaarden.

Burgerschapstijlen

In haar onderzoeksrapport *Vertrouwen in burgers* (2012) onderscheidt de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) vier burgerschapstijlen:

1. **De verantwoordelijke burgerschapstijl (ongeveer 30-35% van de bevolking).**
Mensen met deze stijl zijn geïnteresseerd in politiek en oordelen bovengemiddeld positief over het politieke bedrijf. Ze nemen relatief vaak deel aan informele vormen van democratische betrokkenheid. Ze beschikken over zowel de wil als de toerusting om effectief betrokken te zijn.
2. **De volgzame burgerschapstijl (ongeveer 15%).**
Deze mensen zijn eveneens bovengemiddeld positief in hun oordelen over het politieke bedrijf, maar anders dan de verantwoordelijken hebben ze een beperkt geloof in hun eigen mogelijkheden en stellen ze veeleer een relatief groot vertrouwen in de gekozen politici. Zij zullen daarom in het algemeen weinig bijdragen aan het scherp houden van volksvertegenwoordigers en overheidsinstanties en aan maatschappelijke vernieuwing.
3. **De pragmatische burgerschapstijl (ongeveer 25-30%).**
Mensen met deze stijl hebben weinig op met de traditionele politiek en voelen zich daarin niet gehoord. Hoewel niet zo vaak als de Verantwoordelijken roeren zij zich – wanneer ze dat noodzakelijk achten – wel in de informele politiek en achten zichzelf daartoe ook competent: ze ‘kunnen’ wel, maar ‘willen’ alleen als het hen uitkomt.
4. **De kritische burgerschapstijl (ongeveer 25-30%).**
Meer nog dan Pragmatici zijn deze mensen ontevreden en kritisch (of zelfs cynisch). Ze hebben weinig vertrouwen in de politiek en voelen zich in hun ‘we-tegen-ze verhouding’ met beleidsmakers niet gehoord. Vergelijkbaar met de volgzamen, en anders dan de pragmatici, hebben critici een beperkt geloof in het ‘gewicht’ van hun eigen inbreng en staan dus veelvuldig langs de zijlijn: ze ‘willen’ niet en denken niet te ‘kunnen’.

Discussie

Het beroep van overheden op burgerparticipatie blijkt omstreden, vooral wanneer dit beroep gepaard gaat met een pleidooi voor een ‘participatiesamenleving’ of ‘Big Society’. Wellicht is deze controversie inherent aan de ideologische vooronderstellingen van de participatiesamenleving als maatschappelijk ideaal. Het (neo)liberale streven naar een kleinere overheid, het sociaaldemocratische ideaal van actieve participatie en directe onderlinge solidariteit en het christendemocratische appél op eigen verantwoordelijkheid en naastenliefde zijn daarin op ingenieuze wijze met elkaar vervlochten. Maar een dergelijk compromis tussen politieke agenda’s blijft uiteraard spannend. Concrete interpretaties en uitwerkingen van ‘de participatiesamenleving’ brengen daardoor al snel spanningen tussen de verschillende uitgangspunten aan het licht en lokken daarmee fundamentele discussies uit, onder meer over de volgende vragen:

1. **Legitimiteit**
In de eerste plaats roepen vergaande vormen van burgerparticipatie en -initiatief vragen op over de legitimiteit van dergelijk initiatief. Wanneer taken die voorheen tot die van de overheid werden gerekend door burgers worden uitgeoefend, kan men zich afvragen of deze taken niet op onrechtmatige wijze worden geprivatiseerd. Hiermee zou het gelijkheidsbeginsel in het geding komen: hebben actieve burgers meer inspraak en zeggenschap dan niet-actieve burgers? Deze vragen worden met name gesteld wanneer er sprake is van een belangenstrijd tussen verschillende gebruikers van de openbare ruimte.
2. **Burgerkracht als antwoord op versobering verzorgingsstaatarrangementen**
Is het wenselijk en realistisch om het beroep op burgerkracht als antwoord te zien op de versobering van verzorgingsstaatarrangementen? Critici wijzen op het gegeven dat veel mantelzorgers nu al aangegeven hebben te kampen met overbelasting, dat verenigingen steeds meer moeite hebben om actieve leden te behouden en burenerelaties per definitie ‘zwak’ zijn. Wanneer burgers in een kwetsbare positie aangewezen zijn op de hulp en ondersteuning in hun omgeving, zijn zij overgeleverd aan de grilligheid en welwillendheid van informele zorgverleners – hetgeen hun gevoel van vrijheid en zelfstandigheid volgens onderzoek aantast. Wanneer basisvoorzieningen als buurthuizen en bibliotheken in beheer van burgers worden gegeven, is het maar de vraag hoe duurzaam en professioneel dergelijke

zelfbeheerconstructies zijn. De vraag is dan in hoeverre burgers nog op een dergelijke voorziening als *basisvoorziening* kunnen vertrouwen. Het zoeken is volgens velen naar slimme verbindingen tussen formele en informele ondersteuning.

3. **Regie**

Wanneer overheden besluiten om het initiatief op een bepaald terrein aan burgers te laten geven zij in zekere zin ook de regie uit handen. Vaak hebben bestuurders en ambtenaren echter moeite met het loslaten van regie. De vraag is of het huidige stelsel van bestuurlijke verhoudingen daar weinig ruimte voor laat of dat het een kwestie van cultuur is. In het laatste geval zou verandering om leerprocessen in ambtelijke organisaties vragen, in het eerste geval om bestuurlijke stelselwijzingen.

4. **Grote verschillen in mate van zelforganisatie**

Onderzoek en ervaring wijzen uit dat er grote verschillen zijn tussen wijken in de mate van zelforganisatie. Een groter beroep op het zelforganiserend vermogen van burgers zou dan ook tot een scherpere tweedeling kunnen leiden tussen 'goede' en 'slechte wijken'. Critici wijzen erop dat veel voorbeelden van burgerkracht die als 'succesvol' naar voren worden geschoven in feite geen goede voorbeelden zijn van burgerkracht, omdat veel van deze initiatieven mogelijk zijn gemaakt door de (verborgen) inzet van publieke middelen; een lagere huurprijs, een opbouwwerker die op de achtergrond masseerwerk heeft verricht, bevoorrechte relaties met organisaties en overheden als afnemers et cetera. Critici wijzen hierop om te laten zien dat professionele ondersteuning van burgerkracht vaak onontbeerlijk is, met name in die wijken waar het zelforganiserend vermogen van burgers minder ontwikkeld is;

5. **Voorbijgaan aan structurele vraagstukken**

Met haar aanstekelijke praktische idealisme en gerichtheid op lokale zaken zouden nieuwe vormen van burgerkracht al te makkelijk voorbij kunnen gaan aan grotere structurele vraagstukken en fundamentele politieke kwesties. Is het sociale en culturele burgerschap niet apolitiek en onkritisch?

6. **Spanningen tussen verschillende identificatiegebieden**

Kosmopolitisch ingestelde critici wijzen op de spanningen die er kunnen ontstaan tussen de aanspraken op burgerschap vanuit lokale, nationale en internationale identificatiegebieden. Staat een al te sterk buurtburgerschap niet op gespannen voet met het engagement van een wereldburger?

7. **Maatschappelijke vraagstukken centraal**

Volgens sommigen moet de discussie niet over burgerkracht en zelforganisatie gaan, maar over de maatschappelijke vraagstukken waarop deze een antwoord zouden kunnen geven: nieuwe kwetsbare groepen in de wijk, vroegtijdig schooluitval, isolement onder ouderen, hoge werkloosheid, armoede, spanningen tussen bevolkingsgroepen, onveiligheid op straat, gebrek aan sociale samenhang in aandachtswijken, om er maar een paar te noemen.

Verder lezen

- Boer, N. de & Lans, J. van der (2011). *Burgerkracht. De toekomst van het sociaal werk in Nederland*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Boutellier, N. (2010). *De improvisatiemaatschappij. Over de sociale ordening van een onbegrensde wereld*. Den Haag: Boom.
- Affectief burgerschap
- Gowricharn, R., Postma, D.W. & Trienekens, S. (2012). *Geleefd burgerschap*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Sieckelink, S. Buren, S. Van & El Madkouri, H. (2013). *Onbevoegd gezag. Hoe burgers zelf de gezagscrisis aanpakken*. Den Haag: Boom.
- Tonkens, E. (2011). *De onbeholpen samenleving*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Verhoeven, I. (red.) (2013). *De affectieve burger. Hoe de overheid verleidt en verplicht tot zorgzaamheid*. Amsterdam: Van Gennep.

Literatuur

- Blokland, T. (2006). *Het sociale weefsel van de stad. Cohesie, netwerken en korte contacten*. Rotterdam: oratie.
- Boer, N. De, Diepen, A. van & Meijs, L. (2013) *Swingen met lokale kracht. Overheden en de netwerksamenleving*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

- Duyvendak, J. W. & Hurenkamp, M. (red.). (2004). *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Amsterdam: Van Genneep. Gunsteren, H. R. van (1992). *Eigentijds Burgerschap*. Den Haag: Sdu Uitgeverij.
- Kal, D. (2001). *Kwartiermaken. Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond*. Amsterdam: Boom.
- Lans, J. van der (2012). Burgerkracht vraagt om andere instituties. *Sociale Vraagstukken*.
- Marshall, T.H. (1950). *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lupi, T. (2005). *Buurtbinding*. Amsterdam: Aksant.
- Nauta, L. (2000). Onbehagen in de filosofie. Amsterdam: Van Genneep.
- Völker, B. (2009). *Buurten, gemeenschappen, collectieve goederen en kwaden. Sociale samenhang in de wijk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2013). *Terugtrekken is vooruitzien. Maatschappelijke veerkracht in het publieke domein*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Trienekens, S. J. (2009). *Kunst in het hart van de samenleving. Over burgerschap en culturele dynamiek*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.
- Verkaaik, O. (2011). *Ritueel burgerschap. Amsterdam: AUP*
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2012). *Vertrouwen in burgers*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2006). *De verzorgingsstaat heroverwogen. Over verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wilde, M. de (2013). Als meedoen pijn doet. Affectief burgerschap in de wijk. Amsterdam: Van Genneep.
- Zwaard, J. van der (2010). *Scènes in de Copy Corner. Van vluchtige ontmoetingen tot publieke vertrouwdheid*. Amsterdam: SUN Trancity.